

עיונים לשבת פרשת משפטים עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

דינו של המכשף

הרב שאולי גרינפלד

בלבד, כמו אילו פטרנו אחד ממחויבי מיתת בית דין.

אך אפשר שאין כוונת הרמב"ם לומר שבית הדין עוברים גם על 'עשה וגם על' לא תעשה, אלא רק לבטא את החומרה שישנה באי הריגת המכשפה, על פני אי הריגת שאר החוטאים שהתחייבו מיתה בידי אדם: בשאר החוטאים, כאשר בית הדין אינם הורגים אותם, אינם עוברים אלא על איסור עשה, שזהו איסור שבאופן יחסי קל יותר, ואילו כאשר בית הדין אינם הורגים את המכשף, הרי שהם עוברים באיסור חמור – איסור לאו.

וכאן המקום לשאול: מדוע באמת ההתייחסות של התורה אל המכשף, היא חריגה מאשר יחסה כלפי חוטאים אחרים?

הרמב"ם בספרו מורה נבוכים⁴ עוסק בהרחבה בעניין הכשפים, לפי מה שלמד אודותם בספרים שהיו מצויים בזמנו, ותיארו את ענייני האמונות והפולחן של העמים העתיקים. סוגי הכשפים, אומר הרמב"ם הם רבים ושונים. הם עשויים לכלול שימוש בצמחים או במתכות, ולשלב אמירות שונות ומשונות וכל מיני תנועות ומעשים. אך המשותף לכולם, הוא האמונה ביכולות הכוכבים:

"והכרחי בכל מעשי הכשפים להיזקק לענייני הכוכבים, כלומר שהם מדמים כי צמח זה הוא מחלק כוכב פלוני... וכן מדמים כי אותם הפעולות שעושים המכשפים הם מיני עבודות לאותו הכוכב, ורצוי לו אותו המעשה או אותם הדברים או הקטורת, ולפיכך עושה לנו את חפצנו".

הרי שהכשפים הם מענייניהם של עובדי הכוכבים. לאור זאת מבאר הרמב"ם בהמשך דבריו את ההתנגדות הגדולה של התורה כלפי המשתמשים בכשפים:

"כיון שהיתה מטרת כל התורה, וצירה אשר עליו היא

בפרשתנו מופיע ריבוי גדול של מצוות, אשר נועדו לתת את המשפט, שיקבע את הסדר והנורמות החברתיות, כפי שהם צריכים להיות על פי התורה.

אחת המצוות שמופיעות בפרשה, מלמד אותנו כיצד להתייחס לשימוש בכשפים. וכך כתוב¹:

"מכשפה לא תחיה".

ישנם עברות חמורות נוספות, עליהם קבעה התורה שעונשם הוא מיתת בית דין, כמו שאנו מוצאים מיד בפסוק הבא:

"כל שכב עם בהמה מות יומת".

אך הלשון 'לא תחיה' מופיע רק לגבי מכשפה. וכבר עמד על כך הרמב"ם בהלכות סנהדרין², וכתב:

"כל מחויב מיתת בית דין שלא המיתו אותו בית דין, ביטלו מצות עשה, ולא עברו על מצות לא תעשה, חוץ מן המכשף, שאם לא המיתוהו עברו על מצות לא תעשה, שנאמר 'מכשפה לא תחיה'".

המצווה להמית את החטאים שהתחייבו מיתה בידי אדם, מוטלת על בית הדין. במקרה ובית הדין לא המיתו את מי שהתחייב מיתה, הרי שהם ביטלו מצוות עשה. חוץ מיוצא דופן אחד – אם בית הדין לא הרגו מכשף. במקרה זה, בית הדין עוברים על איסור לאו – 'מכשפה לא תחיה'.

בספר המצוות³, נראה לכאורה שנקט הרמב"ם שכאשר בית הדין אינם הורגים את המכשף, הם עוברים גם על 'עשה' וגם על 'לא תעשה':

"שהוזהרנו מלחיות מכשף... ואם נפטרנו, נהיה עוברים על מצוות לא תעשה, ולא רק שביטלנו מצוות עשה

4 ג, ל"ז.

1 שמות כ"ב, י"ז.

2 י"ד, ג.

3 לא תעשה ש"י. תרגום הגאון מהר"י קאפח.

עושים תמיד, שמישהו לוקח חבל בידו ונותנו בכנף בגדו לעיני בני אדם, ואחר כך מוציאו נחש. או זורק טבעת לאוויר ומוציאה מפי אדם שלפניו וכיוצא בזה ממעשי אחיזת העיניים המפורסמים אצל ההמון".

הרמב"ם מפרש שהמילה 'מעונן' נגזרה מהמילה 'עין', ופירושה – עושה את העין, כלומר: מרמה את העין, וגורם לה לחשוב שהיא ראתה מקרה, כאשר באמת המקרה ההוא כלל לא קרה.

המעונן, הוא למעשה מה שקוראים היום 'קוסם'. המעונן משתמש בכל מיני טריקים וזריזות ידיים, כך שנראה לצופים כאילו יש לו יכולות על אנושיות והוא יכול להוציא שפן מהכובע ויונה מהשרוול, כאשר האמת היא שהוא אדם רגיל, וכל הקסמים שהוא מציג, אינם אלא עבודה בעיניים.

ומסכם הרמב"ם:

"כל מעשה מאלו אסור, והעושה אותו נקרא 'אוחז את העיניים', והוא מין ממיני הכשפים".

דברים אלו מעוררים תמיהה: וכי התורה אסרה 'מופע קסמים'? והרי אין בכך שום כישוף 'אמיתי', ושום עניין של עבודה זרה!

עונה על כך הרמב"ם:

"ההפסד הנגרם על ידי כך עצום מאד. לפי שהדברים הנמנעים⁷ לחלוטין נעשים אפשריים בעיני הסכלים והנשים והנערים, ומחשבתם מתרגלת לקבל את הנמנעות ולחשוב שהם אפשריים להיות".

הקסמים והכשפים משבשים את דעתו של ההמון, ומרגילים אותו לתפיסת עולם אלילית, ומונעת ממנו לרומם ולקדם את השקפותיו.

אדם שעובד עבודה זרה, אמנם חוטא בחטא חמור ביותר, אבל עדיין החטא הוא לעצמו. המכשף הופך את העבודה זרה ואמונותיה לנחלת ההמון, ומכאן הסכנה הגדולה שבמעשיו.

סובבת, הוא סילוק עבודה זרה ומחיית עקבותיה, ושלא לדמות בכוכב מן הכוכבים שהוא מזיק או מועיל במאומה... נתחייב בהכרח להרוג כל מכשף, כי המכשף הוא עובד עבודה זרה בלי ספק, אלא [ש] בדרכים מיוחדים מוזרים שלא כדרך עבודת ההמון לאותן האלוהות".

הכישוף, הוא סוג של עבודה זרה. מעשי המכשפים אלו פעולות ודיבורים שנועדו לרצות את הכוכבים, מתוך מחשבה שהכוכבים שמחים בפעולות הללו ומעוניינים שיעשו אותם, ועל ידי כך גורמים להם להביא אלינו את הטובה המבוקשת. בדרך כלל עבודת הכוכבים כוללת עבודות פולחניות כמו השתחויה והבאת קרבנות, ואילו הכישופים הם עבודת הכוכבים בדרכים אחרות.

לתורה יש מטרה מרכזית להרחיק אותנו מכל מה שקשור לעבודה זרה. וכיון שעשיית כשפים היא עניין שקשור לעבודה זרה, מובן מדוע התורה מחמירה כל כך בעניינה.

אלא שעדיין אין הדברים מספיק מובנים. שהרי אפילו מי שעובד עבודה זרה 'ממש' לא כתבה עליו התורה 'לא תהיה', אלא רק על מכשף. ואם מכשף הוא חמור רק בגלל שהוא שייך לענייני עבודה זרה, מדוע התורה החמירה בו ממה שהחמירה עם מי שהוא עובד עבודה זרה?

נראה שבכדי להשיב על כך, נצטרך להיעזר בדברי הרמב"ם במקום נוסף. בחומש דברים, בפרשת שופטים, כאשר משה רבינו מכין אותנו לקראת הכניסה לארץ, והמפגש עם התרבויות הכנעניות, אנו מזהירים:

"כי אתה בא אל הארץ אשר היא א-להיך נתן לך, לא תלמד לעשות כתועבת הגוים ההם. לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש, קסם קסמים ומעונן ומנחש ומכשף"⁵.

זוהי רשימה של מעשים שהיוו חלק בלתי נפרד מהוויית חייהם של הכנענים, בעוד שהתורה רואה בהם תועבות גדולות. הרמב"ם בספר המצוות, מאריך לפרש מה היא כל אחת מהתועבות המוזכרות בפסוק. בפירוש עניין המעונן כתב הרמב"ם כך⁶:

"מעונן זה האוחז את העיניים. והוא סוג גדול מסוגי התחבולות ונוסף לכך קלות תנועת היד, עד שנדמים לאדם דברים בלתי אמיתיים. במו שאנו רואים שהם